

LBRIS

We know
books

Creolizarea modernului

Transilvania la răscrucea imperiilor

ANCA PÂRVULESCU MANUELA BOATCĂ

**Traducere din limba engleză de Ciprian Șiulea,
revizuită de autoare**

**Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu
2024**

CUPRINS

INTRODUCERE	i
1. FAȚA PĂMÂNTULUI. ȚĂRANI, PROPRIETATE ȘI CHESTIUNEA PĂMÂNTULUI	1
2. TRANSILVANIA ÎN CADRUL SISTEMULUI MONDIAL MODERN. INTEGRARE CAPITALISTĂ, PERIFERALIZARE ȘI ANTISEMITISM	29
3. SCLAVIA ÎN <i>LONGUE DURÉE</i>. MUNCA ȘI MUZICA ROMILOR	49
4. INTERGLOTISMUL TRANSILVĂNEAN. ÎNȚRE HUGÓ MELTZL ȘI LIVIU REBREANU	75
5. INTRIGA ZESTREI INTERIMPERIALE. NATURALISM, VIOLENȚĂ, MUNCA FEMEILOR	101
6. CAPRICII FEMINISTE. EDUCAȚIA FEMEILOR ÎNTR-UN CADRU INTERIMPERIAL	127
7. DUMNEZEU ESTE NOUA BISERICĂ. ETNICIZAREA RELIGIEI	149
NOTE	175
BIBLIOGRAFIE	217
MULȚUMIRI	249

1 | FAȚA PĂMÂNTULUI. ȚĂRANI, PROPRIETATE ȘI CHESTIUNEA PĂMÂNTULUI

Începutul romanului lui Rebreanu pregătește terenul intrigii din *Ion* cu ajutorul tehnicilor de cadastrare și cartografiere. Textul debutează cu o panoramă cinematografică încadrând un peisaj rural. Camera scanează regiunea, numită după râul Someș/Szamos/Somesch, până ajunge la un mic sat, Pripas. Peisajul este clar definit de o cruce. Narațiunea pare să filtreze perspectiva unui narator non-uman, într-o zi caniculară, care examinează peisajul cu o privire care se vrea obiectivă. O bătrână pe un pridvor apare „ca o scoabă, prăjindu-se la soare, nemișcată, parc-ar fi de lemn...” (13)¹. Descrierea sugerează o senzație naturală și atemporală a apartenenței, asociată adesea cu ruralul, primordialul și tradiția. În curând, însă, două animale din această scenă sunt descrise drept „vacii ungurești” (13). Prin intermediul acestui detaliu, textul își anunță scrierea în limba română ca opțiune formală. Perspectiva non-umană este abandonată, iar vocea narativă se strecoară pe neobservate în conștiința bătrânei, care nu a fost definită etnic, semn că se află într-o relație organică cu limba scrierii și poate puncta în trecere *diferența* vacilor.

După ce a scanat curtea cu bătrâna și cele două vaci, ochiul narativ zăbovește asupra întâlnirii dintre doi câini². Unul e „un dulău lățos”; celălalt „un cățel murdar, cu coada în vânt” (13). Acesta din urmă, un câine mic (după toate aparențele o „corcitură”) începe să-l miroasă pe primul, probabil un ciobănesc carpatin (de *rasă pură*), care „îi arată niște colți amenințători, urmându-și însă calea cu demnitatea cuvenită” (13). Distincția dintre cei doi câini funcționează în mod similar cu cea dintre femeia bătrână și vacile ungurești. Câinele ciobănesc aparține organic acestui spațiu. Câinele cel mic încearcă să se apropie de ciobănesc, dar i se reamintește imediat și violent statutul de corcitură. Termenii folosiți (*dulău/cățel*) sugerează că de fapt corcitura ar trebui să fie mai umilă. Ciobănescul nu își permite intimitatea sexuală cu corcitura. Ciobănescul mărșăluiește înainte, demn; corcitura se întoarce în șanț. Nu există niciun dubiu în privința perspectivei

adoptate de narator, care urmează drumul șerpuit. Începutul romanului anunță o poveste despre ce se poate amesteca – și ce nu. Tonalitățile rasiste ale acestui imposibil amestec rămân elocvente pe parcursul întregului roman: creolizarea, un fenomen cotidian, este totodată unul nedorit.

După această examinare doar în aparență obiectivă, care striază pământul de-a lungul unor linii separatoare ale *organicii* și ale *corciturii*, romanul continuă cu propoziția: „De-abia la cârciuma lui Avrum începe să se simtă că satul trăiește” (13). Perspectiva de ansamblu, i se spune unui cititor din ce în ce mai alert, constituie un fundal pentru semnele de viață pe care le va urmări romanul. Prima secțiune a acestui roman l-a avertizat însă pe cititor să nu aibă încredere în astfel de afirmații. Așa cum cititorul *Castelului* lui Franz Kafka știe că satul de la poalele castelului doar trece drept spațiu imemorial și că, analog, cadastrarea este o metodă modernă cu mize coloniale, cititorul lui Rebreanu știe că satul Pripas este un sat modern. Fundalul este la fel de important, dacă nu mai important, ca prim-planul narativ. În spatele perspectivei moderne a camerei de luat vederi care scanează peisajul se află un cameraman care vede nu doar două vaci, ci două vaci ungurești; nu doar doi câini care se adulmecă, ci un câine *de rasă pură* și *o corcitură*. Imagistica etnică și rasială a sistemului mondial modern și-a lăsat amprenta asupra acestui mic sat din Transilvania. Prin urmare, același cameraman atotștiutor, filtrând perspectiva narativă a sătenilor, identifică imediat cârciuma în jurul căreia se învâрте viața satului ca fiind a lui Avrum – un proprietar evreu.

Edward Said susținea că literatura postcolonială s-a implicat în re-imaginarea spațiului. Said spunea, plecând de la literatura irlandeză: „[d]acă există ceva care distinge în mod radical imaginarul antiimperialismului, este importanța elementului geografic... Din cauza prezenței intrusului colonizator, pământul este recuperabil la început doar prin intermediul imaginației”³. Literatura, adaugă Said, participă la un proces de recuperare spațială, iar „una din sarcinile culturii rezistenței era de a revendica, renumi și repopula pământul”⁴. Romanul lui Rebreanu poate fi plasat pe același raft cu alte opere ale literaturii mondiale care conturează, comparativ, ceea ce Said numea „imaginarul antiimperialismului”. Modernismul globalizează acest imaginar vis-a-vis de diferite imperii eterogene. *Ion* pune în scenă dorința hiperbolică a personajului principal de reapropriere a pământului, într-o tentativă de recuperare spațială. Identitatea poporului – sau mai degrabă a

popoarelor – care își revendică dreptul de a-și reînsuși pământul este un efect al interimperialității, o categorie istorică mondială narată local ca particularitate geografică și lingvistică. De aici se poate deduce, plecând de la textul lui Rebreanu, că proprietatea în literatură anticipează proprietatea juridică și politică. În acest caz, romanul publicat în 1920 proiectează această anticipare ca pe un fenomen istoric întâmplat la turnura secolului.

Modernismul interimperial și transimperial al lui *Ion* este, așadar, spațial și geografic⁵. Începutul romanului compune o hartă literară. Rebreanu folosește cartografia – un instrument colonial – pentru a situa satul Pripas într-o regiune interimperială a Europei Centrale și de Est. În timpul scrierii romanului, Rebreanu a compilat mai multe liste de toponime, unele istorice, altele ficționale, și a desenat hărți ale regiunii și ale satului Pripas. Pentru un roman preocupat de chestiunea pământului, reprezentarea literară a spațiului este esențială. Așa cum susținea Ann McClintock, cartografierea a fost folosită în contexte coloniale în același timp ca tehnologie a cunoașterii și ca tehnologie de ocupație. Puterea ei tacită miza pe ideea că „cine are capacitatea de a face astfel de reprezentări perfecte are și dreptul la control teritorial”⁶. În textul lui Rebreanu, acest instrument este refolosit pentru a revendica proprietatea literară asupra chestiunii pământului, în limba română, prin intermediul toponimelor în limba română.

Localitățile din *Ion* au mai multe nume, în mai multe limbi. Orașul Cluj, invocat în prima propoziție a romanului, era cunoscut în latina medievală sub numele de *Castrum Clus*. A fost colonizat de sași în secolul al XII-lea și numit, în germană, *Clausenburg*. În momentul în care se desfășoară intriga lui Rebreanu, orașul este în mare parte maghiar, *Kolozsvár*. Este cunoscut în limba idiș sub numele de *Kloiznburg*. Folosirea toponimului „Cluj” este o alegere formală consecventă. La fel este și denumirea pâraielor (*Râpele Dracului*) și a pădurilor (*Pădurile Domnești*) în idiomuri de limbă română în mare parte intraductibile⁷. O lectură a începutului romanului devine astfel un studiu de caz despre cum literatura interimperială filtrează spațiul într-un loc cu specificitate lingvistică. O astfel de lectură este, de asemenea, utilă pentru o evaluare, neglijată de Said, a modului în care imaginația antiimperialismului funcționează în situații interimperiale în care „străinul colonizator” nu este un străin de peste mări, sau nu este deloc un străin, și în care sunt în joc mai multe limbi, producând orizonturi antiimperiale articulate nu numai poliglot, ci și interglot (vezi capitolul 4).

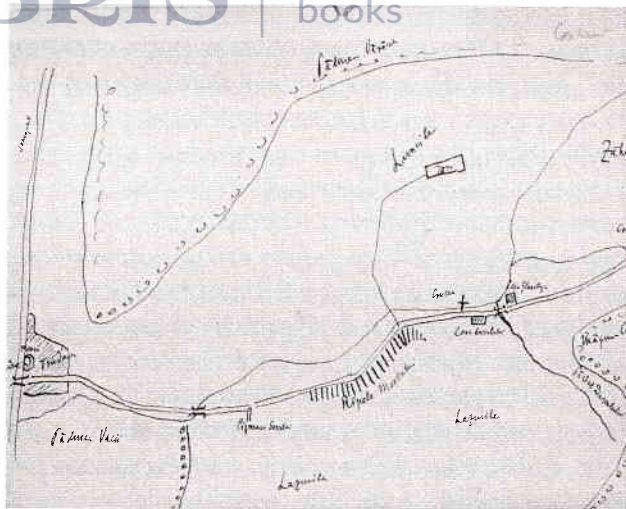

Fig. 3 Hartă a regiunii Someș/Szamos/Somesch schițată de Liviu Rebreanu.

Glosând pe marginea ideilor lui Said despre literatura irlandeză, Jahan Ramazani ne amintește că toponimele funcționează ca semnificanți ai autohtoniei: „recitarea numelor de locuri reprezintă o dublă decolonizare: a locului geografic aflat sub ocupația fizică a unei puteri imperiale și a spațiului literar”⁸. Când textul lui Rebreanu înșiră toponime în limba română, ele apar, într-adevăr, ca niște recitări, chiar incantații. Într-un context interimperial, această strategie aspiră spre ceea ce Martina Tazzioli și Glenda Garelli au numit „contra-cartografiere”, o practică reflexivă care destabilizează presuposițiile spațiale pe baza cărora sunt alcătuite hărțile imperiale⁹. Pentru ca această contra-cartografie să funcționeze ca o strategie decolonială, ea trebuie însă să fie cuplată cu o perspectivă globală privind modul în care locurile cartografiate au apărut inițial pe hartă¹⁰. În calitate de strategie a creolizării modernului, la modul ideal, contra-cartografierea relevă conexiuni coloniale și imperiale între și în interiorul periferiilor și semiperiferiilor sistemului mondial, care altfel sunt reprezentate drept locații fixe și distincte pe hărțile imperiale.

Premisa de la care pornim în acest capitol se bazează pe o înțelegere a modernului și a ruralului ca reciproc constitutive atât la nivel conceptual, cât și la nivel socio-economic. Împotriva

narațiunii convenționale care le construiește drept dimensiuni opuse ale unui continuum care merge de la tradiție la globalizare, ruralul și modernul sunt moștenitori inerenți co-implicați ai matricelor de putere imperiale, coloniale și postcoloniale. Dialogăm cu o serie de abordări teoretice, de la analiza sistemelor mondiale la gândirea decolonială, care subliniază rolul expansiunii coloniale în apariția și funcționarea sistemului mondial modern/colonial. Aceste analize iau rareori în considerare regiuni precum Transilvania, în afara unor descrieri ale încorporării unor părți tot mai mari ale Imperiului Habsburgic, aparent aflat „în declin”, în economia mondială capitalistă. În acest capitol, susținem că o analiză a economiei agrare a Transilvaniei de la începutul secolului al XX-lea oferă o imagine prin excelență modernă a intersecțiilor dintre interesele, ierarhiile și strategiile de control coloniale și imperiale. Această analiză trasează o dimensiune neglijată a capitalismului: interimperialitatea.

PROBLEMA PĂMÂNTULUI

Pe fundalul acestui exercițiu de spațializare, inerent atât colonialității, cât și expansiunii capitaliste, romanul lui Rebreanu schițează un portret al personajului principal Ion. Centrală pentru acest portret este dorința de pământ a lui Ion. Personajul lui Rebreanu se naște într-o familie română săracă, în satul Pripas. Familia sa avusese niște pământ, ajuns în proprietatea ei ca zestre a mamei lui Ion, dar tatăl lui l-a pierdut, în mare parte din cauza băuturii. Cuvântul românesc folosit de narațiune pentru a-l desemna pe Ion este *calic*, nume condescendent dat săracilor, care poate să însemne și *cerșetor* (32). Familiei lui Ion i-au mai rămas doar două terenuri mici, care nu sunt de ajuns pentru a-i susține viața în economia agricolă locală. În consecință, Ion își câștigă existența lucrând ca zilier pentru țărani proprietari de pământ. Ion este deci un muncitor agricol care aspiră la statutul de proprietar de pământ.

Ce declanșează dorința hiperbolică de pământ a lui Ion? Care este natura legăturii afective dintre Ion și pământ, pe care Rebreanu o numește „aproape bolnăvicioasă”¹¹? E evident că relația lui Ion cu pământul depășește dorința individuală, că ea are greutate colectivă și istorică – cu rezonanțe atât locale, cât și globale. Rebreanu scria următoarele rânduri despre geneza lui *Ion*:

Problema pământului mi se arăta mai vastă, mai variată și mai trainică decât o privisem schițând povestea lui Ion Glanetașu. Problema pământului mi-a apărut atunci ca însăși problema vieții

românești, a existenței poporului românesc, o problemă menită să fie veșnic de actualitate, indiferent de eventualele soluții ce i s-ar da în anumite conjuncturi... Mă gândeam acum la un roman care să cuprindă întreaga problemă a pământului.¹²

Ca *problemă*, spera Rebreanu, chestiunea pământului va fi de durată, ca și romanul care o pune în scenă. Pe lângă structura sa narativă, romanul își ancorează deci modernismul (mai precis varianta lui Rebreanu de înnoire, „make it new”, deviza modernismului) în noutatea durabilă a chestiunii pământului. Dată fiind intrarea ulterioară a romanului în canonul literar românesc, Rebreanu a avut în mare parte dreptate¹³.

Care este, atunci, istoria chestiunii pământului? Istoria medievală a Transilvaniei constă într-o serie de migrații eterogene, pentru care pământul nu constituie o problemă în sens modern. Pământul devine o preocupare abia atunci când Transilvania devine un principat bazat pe orânduirea feudală. Domeniile, ancorate în dialectica proprietății nobiliare a pământului și în munca servilă a iobagilor, creează problema reală a pământului care devine astfel inseparabilă de istoria muncii iobage și de revoltele împotriva acestui regim al muncii. De aici decurge o tensiune între un regim al muncii și regimul proprietății. Această tensiune este descrisă adesea drept o dialectică a muncii și capitalului, care își are originea în *centrele* avansate și care a încorporat treptat o *periferie* – predominant pasivă¹⁴. Nobilimea transilvană proprietară de pământ, în majoritate vorbitoare de maghiară în perioada modernă timpurie, și-a păstrat drepturile asupra pământului și scutirile de impozite de-a lungul unei succesiuni de formațiuni imperiale și proto-statale – Regatul Ungariei, Imperiul Otoman, Imperiul Habsburgic, Imperiul Austro-Ungar. Sistemul moșieresc a supraviețuit de-a lungul a 200 de ani tumultuoși datorită mecanismelor de control care restrângeau proprietatea asupra pământului. Regulile restricționării succesiunii, mai ales, au făcut ca pământul să nu fie „înstrăinat” de domenii, cu alte cuvinte redistribuit maselor. Cum subliniază și Katherine Verdery, până în secolul al XIX-lea, lipsa accesului la proprietate a constituit infrastructura structurală a exploatării muncii țăranilor¹⁵.

Iobăgia a fost abolită în Imperiul Habsburgic în 1785, cu un impact limitat în Transilvania, unde a continuat să fie practică până în 1848, când atât iobăgia, cât și restricționarea succesiunii au fost abolite¹⁶. O contribuție centrală a literaturii sistemului mondial la înțelegerea transformărilor producției din cadrul

capitalismului a fost separarea analitică a ceea ce Friedrich Engels a numit „ascensiunea celei de-a doua iobăgii” de omologul ei feudal din Europa medievală, atrăgând atenția asupra caracteristicilor capitaliste ale iobăgiei reînnoite. În 1974, Immanuel Wallerstein a creat termenul de „muncă forțată pe culturi comerciale” (*coerced cash-crop labor*), cu scopul explicit de a descrie atât orientarea către piața mondială, cât și caracterul forțat al „celeia de-a doua iobăgii”¹⁷. Conceptualizarea lui a fost cea mai explicită – și cea mai influentă – dintr-o serie de încercări de a conceptualiza comodificarea crescândă a muncii agricole în Europa Centrală și de Est.

În Transilvania, reformele agrare din 1848 au fost urmate de patentele din 1854, care au abolit iobăgia și le-au asigurat țăranilor drepturile de proprietate, oferindu-le foștilor iobagi mici suprafețe de pământ¹⁸. Dar reforma a avut efecte limitate. Țăranii care nu fuseseră iobagi au fost excluși de la reforma pământului, iar țăranii care primiseră pământ nu își puteau asigura traiul de pe urma micilor suprafețe alocate și lucrau în continuare ca zilieri agricoli pentru nobilii proprietari de pământ sau alți țărani bogăți. Pământul deținut de iobagii emancipați era de multe ori prea fragmentat pentru a putea fi folosit în mod eficient. Un țăran proprietar modest din regiune putea să dețină până la 20 de mici suprafețe de pământ, dar nu își putea asigura traiul¹⁹. Fragmentarea pământului a fost exacerbată de creșterea semnificativă a populației (cu 47,4% în a doua jumătate a secolului al XIX-lea), care a dus la împărțirea pământului unei gospodării între un număr tot mai mare de frați, prin intermediul moștenirii²⁰. Una dintre figurile importante ale Iluminismului transilvan românesc, Gheorghe Barițiu, a abordat în mod regulat problema fragmentării pământului în articolele lui, care surprindeau atât trecerea de la drepturile cutumiare asupra pământului la comodificare, cât și mutarea moșierilor de la țară la oraș, după ce își vânduseră pământul²¹. Modernizarea preconizată de Barițiu era ancorată în proprietatea funciară a țăranilor.

Proprietatea funciară era inegal distribuită în rândul populației rurale interimperiale, care consta din țăranii maghiari, sași, români, evrei și romi. După Compromisul din 1867, după cum relatează Jörg Hoensch, „[d]eși 99% dintre proprietarii de pământ din Ungaria erau țăranii, aceștia dețineau doar 56% din pământul cultivabil... Statul deținea între 6 și 7% din pământ, dar 33-35% din pământul cultivabil rămânea în proprietatea privată sau a bisericii, domeniile ajungând uneori să fie la fel de mari ca un întreg comitat din Anglia”²². Potrivit lui Iván Berend și György Ránki, nobilimea maghiară a rămas principala proprietară de pământ din

Ungaria: „Printul Esterházy deține 300.000 de hectare, Printul Schönborn 150.000, Conte Karolyi 100.000, Printul Festetich 100.000 de hectare”²³. În Transilvania, domeniile nobiliare nu erau la fel de mari ca în Ungaria, dar ele constituiau o parte semnificativă a proprietății asupra pământului. Drept rezultat al presiunilor proprietarilor de mari domenii și al fragmentării crescânde a pământului, în mai puțin de două generații, țăranii din Transilvania, care după revoluția din 1848 primiseră pământ prin decret imperial, s-au văzut îndatorați proprietarilor de mari domenii. În 1895, jumătate din țăranii transilvăneni dețineau mai puțin de două hectare de pământ și peste un milion de muncitori zilieri care locuiau pe domeniile proprietarilor de pământ deveniseră dependenți din punct de vedere economic²⁴. În 1915, 25,3% din pământul aflat în proprietate privată din Transilvania consta încă din domenii mari²⁵. Abolirea iobăgiei duse la pauperizare.

Ion al lui Rebreanu aparține unei categorii de țărani români transilvăneni cărora, la începutul secolului al XX-lea, li se promisese pământ de generații întregi. Acesta este motivul pentru care Rebreanu considera că problema pământului este mereu actuală. Dorința de pământ a lui Ion se naște dintr-o istorie a exploatării iobagilor. Aceasta este o narațiune a privațiunii de clasă, dar care se împletește cu rasa, etnia, religia și limba, într-un cadru interimperial. Memoria problemei pământului la Ion este una întinsă în timp. Deși nu e iobag, Ion poartă în memorie amintirea strămoșilor lui, care trăiseră în umbra iobăgiei. Într-un cadru interimperial, această memorie funcționează în relație cu maghiarii și sașii, care dețin, proporțional, mai mult pământ decât românii, și în relație cu evreii și romii, care au fost excluși în diverse momente de la dreptul de proprietate asupra pământului.

Din perspectiva interimperialității Transilvaniei, însă, povestea problemei pământului este și mai complicată. Satul lui Rebreanu, Pripas, este un compus ficțional a două sate istorice în care a crescut autorul, Maieru/Major/Meierhof și Prislup/Priszlop. Ele sunt amplasate în regiunea Năsăud/Nassod/Naszód, care face parte din Transilvania istorică, dar au o istorie paralelă în regiune²⁶. Regiunea a constituit granița estică a Imperiului Habsburgic și, între 1762 și 1851, a funcționat ca unitate administrativă separată. Maria Tereza a oferit pământ sătenilor transilvăneni români de la graniță, care au devenit liberi, cu condiția să apere granița și să se convertească la greco-catolicism. În această regiune de graniță, pământul era deținut în mod colectiv de gospodăriile

țărănești și nu putea fi înstrăinat. Au fost înființate școli accesibile copiilor soldaților de la graniță - primele școli în limba română din Transilvania. După Compromisul din 1867, fosta regiune de graniță a fost reconfigurată administrativ, iar foștii soldați au trebuit să-și renegocieze drepturile.

Există cel puțin două ecouri importante ale istoriei Năsăudului/Nassod/Naszód, ca regiune de graniță, în romanul lui Rebreanu: țăranii români din această zonă a Transilvaniei au o amintire recentă a proprietății asupra pământului și aparțin unei culturi de limbă română emancipate, cultivată prin intermediul bisericii unite și a școlilor ei²⁷. Dorința de pământ a lui Ion constituie o revoltă împotriva îndelungatei istorii transilvane a excluderii de la proprietatea asupra pământului, dar ea poartă și ecourile unei nostalgii strategice după epoca graniței habsburgice și a prevederilor ei referitoare la pământ pentru soldații-țărani. Istoria dualismului imperial din Transilvania creează acțiunea transimperială a țăranilor, care ațâță o putere imperială împotriva alteia. În acest caz, ei invocă strategic nostalgia după epoca dominației austriece, care este postulată ca preferabilă dominației ungare²⁸. Țăranii își renegociază transimperial opțiunile, făcând manevre de autonomie (*agency*) între puterile imperiale rivale. Conceptele de interimperialitate și transimperialitate iau în considerare complexitatea și ambivalența: ele ajută la a explica atât opresiunea (strămoșii lui Ion nu au avut pământ), cât și schimbarea (temeritatea proiectului lui Ion de a dobândi pământ este legată de faptul că unii dintre strămoșii lui de la graniță au avut totuși pământ). Ambele laturi ale acestei istorii explică relația românilor transilvăneni cu motto-ul „Noi vrem pământ”.

În același timp, negocierile transimperiale ale țăranilor le anticipează pe cele viitoare, împotriva unei alte puteri imperiale care se iveau în Est - Rusia Sovietică: în 1917, regele României Ferdinand promisese pământ tuturor soldaților-țărani dispuși să lupte împotriva „Sovietelor fără de Dumnezeu”²⁹. El invoca identitatea colectivă de „apărător al creștinătății” a poporului român, care, începând cu Cruciadele, conferise pământ sau eliberarea din iobăgie ca recompensă pentru țăranii care apărau credința. Romanul lui Rebreanu, scris după migrarea acestuia în România, refractă această istorie și, în același timp, susține anticipat reforma agrară care va avea loc în anii '20, după ce Transilvania a fost încorporată în România, iar capacitatea de acțiune interimperială a suferit o nouă mutație. După ce șase milioane de hectare de pământ au fost redistribuite unui număr

de 1,4 milioane de țărani români și maghiari, în 1921, era rândul proprietarilor de pământ maghiari expropriați să-și negocieze opțiunile în mod inter- și transimperial. La rândul lor, sașii transilvăneni au fost nevoiți să-și renegocieze privilegiile istorice³⁰. Alegând cetățenia ungară, în conformitate cu Tratatul de Pace de la Paris referitor la drepturile minorităților, ei au susținut – în cele din urmă, fără succes – că legea naționalizării nu ar trebui să li se aplice și lor³¹. Paradoxal, prim-ministrul român avea să recunoască în 1927, în fața adunării Ligii Națiunilor, că decizia reîmpărțirii pământului nu avusese de-a face cu apărarea creștinătății, ci cu „salvgardarea principiului proprietății ca atare”, periclitat acum de nou-înființata Uniune Sovietică³². Adăugarea intereselor ruse și sovietice la adjudecarea problemei pământului lărgeste sfera negocierilor transimperiale și în același timp confirmă dimensiunea interimperială a problemei pământului.

DORINȚA DE PĂMÂNT CA AFECT EROTIZAT

Pe fundalul istoric al iobăgiei, care a fost abolită încet, fragmentar și asimetric, dorința lui Ion de a deține mai mult pământ se traduce într-o relație corporală și afectivă cu pământul pe care îl are deja:

Iar pământul îi era drag ca ochii din cap... Cu o privire setoasă, Ion cuprinse tot locul, cântărindu-l. Simțea o plăcere atât de mare, văzându-și pământul, încât îi venea să cadă în genunchi și să-l îmbrățișeze. I se părea mai frumos, pentru că era al lui. Iarba deasă, grasă, presărată cu trifoi, unduia ostenită de răcoarea dimineții. Nu se putu stăpâni. Rupse un smoc de fire și le mototoli pătimaș în palme. (58)

Ion are o relație intimă hiperbolizată cu pământul, ancorată într-un concept al proprietății specific capitalismului global³³. Pentru Ion, pământul e frumos – atât timp cât îi aparține. Dacă pentru colonizatorii iberici ai Americilor, pământul cucerit reprezenta un pământ virgin, care trebuia penetrat cu sabia în mână, așa cum sublinia McClintock, în contextul interimperial al Transilvaniei de la începutul secolului al XX-lea, Rebreanu prezintă pământul într-o cheie erotică. Inima lui Ion tresaltă la vederea pământului drag, pe care ar vrea să-l îmbrățișeze. Cuprinde pământul cu o privire însetată. Prin intermediul prozopopeii, figură de stil centrală pentru literatura colonială, ca și pentru cea postcolonială și interimperială, pământul este în același timp antropomorfizat și feminizat. În termeni literari, pământul este facializat³⁴. Ia naștere o scenă de seducție, în care Ion și pământul feminizat se angajează

Într-o poveste de dragoste dramatică și intensă. Așa cum vom vedea în Capitolul 5, implicația nu e doar aceea că pământul e feminizat, ci și, reciproc, că femeia e tratată drept pământ.

Hiperbolizarea afectivă e un semn al pastoralului, după cum sugerează Raymond Williams, care zăbovește asupra situațiilor în care sentimentul hiperbolic față de natură este folosit în scopuri anti-pastorale. În varianta naturalistă a contra-pastoralului propusă de Rebreanu, Ion nu-și poate controla impulsul de a atinge și strânge în mână pământul. Scena anticipează un leitmotiv naturalist important al romanului: Ion nu e întru totul stăpânul acțiunilor sale. Împins de dorința lui copleșitoare de pământ, motivată de o îndelungată istorie interimperială a proprietății asupra pământului, Ion comite acte pentru care nu este întru totul responsabil. Pământul însuși devine agentul; odată facializat, el acționează. Rezultatul este un cerc vicios în care nu mai este ușor să-ți dai seama cine e proprietarul cui.

În mod evident, dorința de pământ a lui Ion este filtrată printr-o dinamică a genului (*gender*):

Glasul pământului pătrundea năvalnic în sufletul flăcăului, ca o chemare, copleșindu-l [...] Se simțea atât de puternic încât să domnească peste tot cuprinsul [...] toată ființa lui arde de dorul de a avea pământ mult, cât mai mult... Iubirea pământului l-a stăpânit de mic copil. Veșnic a pizmuț pe cei bogați și veșnic s-a înarmat într-o hotărâre pătimașă: trebuie să aibă pământ mult, trebuie! De pe atunci pământul i-a fost mai drag ca o mamă... (61)

Ca o sirenă, pământul cântă un cântec irezistibil. Romanul sugerează un joc al chemării și răspunsului; vocea pământului cheamă, iar Ion inevitabil răspunde. Dorința lui Ion creează dezirabilitatea pământului, care, la rândul ei, produce hotărârea lui încăpățanată de a avea mai mult pământ. Textul este performativ: se anticipează faptul că ascultarea cântecului sirenei va duce la nimicirea lui Ion. Din punct de vedere psihanalitic, pământul feminizat reprezintă poziția structurală a mamei, care urmează să fie înlocuită ulterior de o iubită, iar Ion nu poate decât să accepte chemarea. Pământul devine, în formularea lui Neelam Jabeen, pământ-femeie, un leitmotiv al imaginarului colonial³⁵. Așa cum subliniază Jabeen, în astfel de situații conexiunea pământ/femeie nu este metaforică, ci materială: pământul și femeia sunt instrumentalizate ca fertile prin intermediul reproducerii. Textul răstoarnă implicația colonială, dar păstrează cadrul erotic al cuceririi pământului.